Bursa İli ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi

Proje No: 107K559

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

EKİM 2009
BURSA

Önsöz

Bursa, kültür tarihinin her dönemi açısından oldukça önemli bir bölgedir. Ancak burada insanlığın bilinen ilk kültürleriyle ilgili araştırmalar yakın zamana kadar gerçekleştirilmemişti. TÜBİTAK tarafından 107K559 numaralı proje ile desteklenen Bursa İli ve Çevresi Yüzey Araştırması, bölgenin tarihöncesi dönemlerle ilgili potansiyelinin ortaya çıkarılması açısından ilk bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

Projenin gerçekleştirilmesi aşamasında, Doç. Dr. Hakan Mert, Dr. Derya Şahin, ve Eren Baştaymaz hem fikirsel, hem de lojistik, pek çok konuda, projemizin yürütülmesinde ekibimize önemli ölçüde destek olmuşlardır.

Dr. Canan Çakırlar ve Prof. Dr. Mary Stiner, Şahinkaya Mağarası'nda bulunan fauna kalıntılarının çalışılmasında oldukça önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Prof. Dr. Harun Taşkıran, Prof. Dr. Steve Kuhn ve Dr. Ludovic Slimak, Paleolitik Çağ'a ait taş aletlerle ilgili çalışmalarımız sırasında, yapıcı eleştirileri ve yorumları ile çok değerli deneyimlerini bizimle paylaşmıştır.

Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi çalışanlarından Müge B. Torun Projenin yürütülmesindeki tüm teknik zorlukların çözümlenmesi sırasında ekibimize yardımcı olmuştur.

Projenin arazi çalışmaları sırasında, Orhaneli Belediye Başkanı İrfan Tatlıoğlu, Keles Belediye Başkanı Mustafa Bektaş, Uludağ Üniversitesi Keles Meslek Yüksekokulu Müdürü Doç. Dr. Mustafa Eren ve sözü geçen kurumların adlarını yazamayacağımız kadar çok sayıdaki personeli ekibimize destek olmuşlardır.

Projemizin gerçekleşmesi açısından, birbirinden değerli bu katkıları sağlayan kişi ve kurumlara içten teşekkürlerimizi sunarız.

İçindekiler

Önsöz	**ii**
İçindekiler	**iii**
Özet	**1**
1. Giriş	**2**
2. Yöntem	**4**
3. Bulgular	**6**
3.1. Şahinkaya Mağarası	**6**
3.2. Görükle – Deneme Tarlası	**8**
3.3. Belen Tepe	**9**
3.4. Gâvur Evleri Mevkii	**11**
3.5.Tarihöncesi Arkeolojisiyle İlgili Diğer Buluntular	**12**
4. Tartışma ve Sonuç	**15**
Kaynakça	**20**
Resimler	**24**
Ekler	**28**
Proje Özet Bilgi Formu	

Özet

Bursa İli ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi, arkeolojik ekibimizin 2005 yılından itibaren sürdürülen Bursa çevresi arkeolojik yüzey araştırmalarında tarihöncesi arkeolojisi, daha da özelinde Paleolitik Çağ arkeolojisi ile ilgili çalışmaların sürdürülebilmesi için gerçekleştirilmiştir. Paleolitik Çağ arkeolojisi açısından yakın zamana kadar hiç bilinmeyen bir bölge olan Bursa'da, bu proje çerçevesinde ilk kez keşfedilen pek çok Paleolitik Çağ buluntu yeri ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle, 2007 yılında ekibimiz tarafından arkeolojik önemi keşfedilen Şahinkaya Mağarası'ndaki buluntuların tesadüfi olmadığı, bölgenin Paleolitik Çağ açısından da kültür tarihinin diğer dönemleri kadar zengin buluntulara sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Proje çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar, Paleolitik Çağ'ın değişik dönemlerinde Bursa'da hammadde kaynaklarının kullanımı konusunda yeni sorular ortaya çıkarmıştır.

Anahtar kelimeler: Paleolitik, taş alet, Pleistosen, fauna, mağara.

Bursa Province and Its Surrounding Survey Project, is conducted to allow our archaeological team to study prehistoric archaeology, more in particular Paleolithic archaeology, related subjects in Bursa archaeological surveys which is conducted since 2005. Until recently, Bursa was a region which is unknown for Paleolithic archaeology. With the project, a lot of Paleolithic find spots have been brought into light which has not been known before. Thus, it has been evidenced that Şahinkaya Cave finds, which was archaeologically discovered by our team in 2007, were not occasional finds and the region is a rich area for Paleolithic as it is rich in other periods of cultural history. Studies done within the project, revealed new scientific questions about raw material use in Bursa in the Paleolithic.

Keywords: Paleolithic, stone tool, Pleistocene, fauna, cave.

1. Giriş

Bursa İli ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi, Bursa'nın bugüne dek hiç bilinmemekte olan Paleolitik Çağ buluntu yerlerinin ortaya çıkartılması ve bunlardaki ilk bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. İlk olarak projenin başlamasından önce, 2007 yılında ekibimiz tarafından arkeolojik önemi keşfedilen Şahinkaya Mağarası ile Bursa'nın Paleolitik Çağ arkeolojik buluntuları ile ilgili potansiyeli ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Bursa İli ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi ile bölgenin Paleolitik Çağ arkeolojisi açısından oldukça zengin olduğu anlaşılmıştır ve buluntuların bilimsel ölçütlere göre değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Anadolu'nun Pleistosen arkeolojisiyle ilgili zengin potansiyeline rağmen, bu bölgede Paleolitik Çağ kültürleri yeterince araştırılmamıştır. Anadolu'dan günümüzde bilinen Paleolitik Çağ yerleşimleri, bölgenin potansiyelini yansıtmaktan çok uzaktır (Arsebük 1998a). Bilinen buluntu yerlerinin, araştırmaların yapıldığı bölgelerde yoğunlaşması (Arsebük 1993), bu potansiyelin henüz tam olarak açığa çıkarılmadığını da göstermektedir. Konuyla ilgili pek çok yayında, Anadolu, Paleolitik Çağ insanlarının Afrika'dan çıkıp Eski Dünya'yı iskânında önemli rotalardan bir tanesi olarak gösterilmektedir (örn: Bar-Yosef & Belfer-Cohen 2001). Bunun dışında, Anadolu Paleolitik Çağ'ın her dönemiyle ilgili Yakındoğu ve Avrupa arasındaki konumuyla önemli sorulara cevap bulunabilecek bir alandır. Anadolu ve Trakya'da Paleolitik Çağ'la ilgili olarak yaklaşık 200 tane Paleolitik buluntu yerinin olması ve bunların dağılımları (Harmankaya-Tanındı 1997), bu bölgenin yeterince araştırılmadığını da ortaya koymaktadır.

Kuzeybatı Anadolu'da, Güney Marmara'da bulunan Bursa, özellikle Orta Anadolu'dan Avrupa'ya (ya da tam tersine) doğru olan doğal yolların üzerindeki konumuyla (Özdoğan 1985), Paleolitik Çağ kültürlerini anlaşılmasında önemli bir konumdadır. Ancak, bölgede tarihöncesine yönelik gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar (bkz: French 1967, Özdoğan 1985 ve Roodenberg 1995), bugüne dek bu bölgenin Paleolitik Çağ kültürlerine ait maddesel kanıtları ortaya koyamamıştı. Bu durumda araştırmaların Neolitik ve sonrasındaki dönemlere yönelik olmasının yanında, araştırma alanı olarak ovaların tercih edilmesinin de payı büyüktür (Thissen 2000). Ancak yapılan araştırmalarda bugüne dek Paleolitik Çağ buluntularıyla karşılaşılmamış olması, bölgenin bu döneme ait arkeolojik potansiyelinin azlığından

kaynaklanmamaktadır (Dinçer-Başlar 2006). 2007 yılında keşfedilen Şahinkaya Mağarası ve 2008 keşfedilen Deneme Tarlası Paleolitik buluntu yerleri de, bölgedeki bu potansiyelin yapılacak araştırmalarla açığa çıkarılabileceğini göstermiştir. Burada Orta Paleolitik Çağ'a tarihlenen buluntular, Güney Marmara bölgesindeki en eski buluntular arasındadır.

Bölgede, bilimsel araştırmalarla bilinen Paleolitik Çağ buluntuları, özellikle İstanbul Boğazı çevresinden iyi bilinmektedir. Burada Orta Paleolitik buluntular çok sayıdadır. İstanbul çevresindeki buluntular genel olarak, Mousterien kültürü özellikleri gösterirler; diskoid ve Levallois çekirdekler, çekirdek-satırlar, ufak iki yüzeyliler; Mousterien ve Levallois yongalar, kazıyıcılar, dişlemeliler, çontuklular ve uçlar endüstrilerde mevcuttur. Bunlarla birlikte, kalem ve ön kazıyıcılar gibi Üst Paleolitik aletler de mevcuttur ve bunlar Balkan Mousterien kültürleriyle benzerlik kurulmasını sağlarlar. Yunanistan'da bu kültürlere ait benzer yerleşmelerin genel olarak 125 ile 25 binyıl öncelerine tarihlendiği bilinmektedir (Runnels-Özdoğan 2001). Kuzeybatı Türkiye'de kazılmış tek Paleolitik Çağ buluntu yeri olan Yarımburgaz Mağarası'nda işleyimin genel karakteri Orta Paleolitik Çağ kültürlerinin işleyimlerini andırsa da (Kuhn 2003) Alt Paleolitik Çağ'a, yaklaşık 270-390 bin yıl öncelerine (Arsebük-Özbaşaran 1999) ait bu yerleşimde Levallois ya da iki yüzeyli üretim zincirlerine ait hiçbir kanıt bulunmamaktadır (Kuhn et al. 1996).

Güney Marmara ve çevresindeki bölgelerden de başka Paleolitik buluntu yerleri bilinmektedir. Bölgede Paleolitik Çağ'ın bütün dönemlerine ait buluntu yerleri belgelenmiştir. Bunlardan, Taşlıtarla Mevkii (Özdoğan 1990) dışındakiler hakkında detaylı bilgiler yayınlanmamıştır (bkz: Özdoğan 1988, 1989, 1991; Efe 1990, 1991, 1992). Çanakkale'de bulunan Taşlıtarla Mevkii'nde bulunan taş aletlerin Levalloiso-Mousterien gelenekli taş aletler olduğu ve buluntu yerinde yapım artıkları ve çekirdeklerin de bulunduğu bildirilmektedir (Özdoğan 1990). Henüz yayınlanmamış olmasına rağmen, B. Dinçer tarafından bulunan Kütahya, Çavdarhisar'daki Omartepe Sırtı'nda da, Levallois teknolojisinin yaygın bir şekilde uygulandığı bir Orta Paleolitik Çağ işlik yeri bilinmektedir.

2. Yöntem

Bölgedeki çalışmamızın temel amacı, ekibimiz tarafından daha önceden tanınmayan bu bölgeyi kısmen de olsa tanımak ve arkeolojik potansiyelini test etmekti. Projenin ilk aylarında gerçekleştirilmiş kütüphane çalışması ile varlığından haberdar olduğumuz, bölgede daha önceden bilinmekte olan arkeolojik buluntu yerlerinin son durumları hakkında bilgi sahibi olmak ve bunların hem görsel, hem de coğrafi bilgi sistemiyle ilgili verilerini elde etmek amaçlarımızdan ikincisini oluşturmaktaydı. Üçüncü bir amacımız ise, arkeolojik potansiyeli yüksek olan alanlarda imkanlarımız dahilinde küçük çaplı bir araştırma yaparak, daha sonradan yapılmasını düşündüğümüz araştırmalara yön verecek ön verileri elde etmekti.

Çalışmanın esasını arazide sistematik olarak yürümek oluşturmaktadır. Böylelikle, sadece höyük ya da mimari yapılar gibi çıplak gözle uzaktan da görülebilecek buluntu yerlerinin ötesinde, düz yerleşme, atölye gibi uzaktan fark edilemeyecek nitelikte, ancak arkeolojik açıdan önemli diğer buluntu yeri türlerinin de belgelenebilmesi amaçlanmıştır. Sistematik yürümede, uygun arazi koşullarında, ekip arazide belli aralıklarla sıralanmış ve taranan alan genişletilmiştir. Toplamda çoğunluğu engebeli olan arazide 25 kilometreden fazla bir mesafe yürünerek taranmıştır.

Hava şartlarının izin vermediği durumlarda ekip bir araçla, daha önceden coğrafi özelliklerine göre belirlenmiş bir rota üzerinde ilerlemiş, böylelikle uzaktan fark edilebilecek nitelikte buluntu yerlerinin bulunması amaçlanmıştır. Gerekli görülen alanlarda, ekip araçtan inip yürüyerek alanı taramıştır.

Yürünen alanlar, araçla kat edilen yollar ve buluntu yerleri, GPS yardımıyla bölgenin uydu fotoğrafları üzerine kaydedilmiş ve GPS kayıtları ayrıca bir dosyada tutulmuştur. Bununla birlikte, gezilen alanda fotoğrafla belgeleme çalışması yapılmıştır. Gerekli görülen yapı parçaları ölçülmüş ve krokileri çizilerek belgelenmiştir.

Rehberlerimizin önerdiği yerler öncelikle ziyaret ettiğimiz noktaları oluşturmaktadır. Bunun yanında halkla konuşarak potansiyel arkeolojik yerleşmelerle ilgili bilgi edinilmesine çalışılmış ve bu bilgiler test edilmiştir.

Yüzey araştırması sırasında fark edilen tüm buluntu yerleri, mümkün olduğunda o mevkiiye verilen yerel isimlerle, bunun mümkün olamadığı durumlarda da numaralarla belirlenmiştir. Tüm buluntu yerlerinin arkeolojik buluntuları kendilerine ait torbalar içerisine etiketlenerek koyulmuştur. Böylelikle değişik yerlerden gelen buluntuların kendi içlerinde değerlendirilmeleri sağlanmıştır.

Her buluntu yeri için, bir fiş düzenlenmiş, bu fişte alanın coğrafi tanımı, koordinatları, buluntuların içeriği gibi bilgiler yer almıştır. Yüzey araştırmasında tespit edilen tüm yerler, hangi dönemlere ait olduğuna bakılmaksızın bu fişlere kaydedilmiştir.

Bu şekilde arazi belgelemeleri kaydedildikten sonra, arkeolojik buluntular, diğer buluntu yerlerinden gelen buluntularla karıştırılmayacak şekilde temizlenmiş ve tasnif edilmişlerdir. Bu aşamanın ardından Paleolitik Çağ buluntularının ön analizleri gerçekleştirilmiş, gerekli görülen önemli buluntuların fotoğrafları çekilmiştir. Bütün buluntular, boyutları, türleri, tanımları, yapıldıkları hammadde gibi detaylı bir şekilde bir veritabanı dosyasına kaydedilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Şahinkaya Mağarası

Şahinkaya Mağarası, Orhaneli ilçesinin kuzeyinde yer alan Eren köyü yakınlarındadır. Kapıkaya olarak adlandırılan ve güneyinde mermer ocakları bulunan yaklaşık 1.5 km çapındaki bir kayalığın içerisinde bulunmaktadır. Arkeolojik önemi 2007 yılında rastlantı sonucu keşfedilen mağaraya, günümüzde dik bir kayalığa tırmanarak ulaşıldığı için erişmek zordur. Mağara, ilk keşfedildiğinde (Şahin et al. 2009) burada, Pleistosen dönemine ait olduğu anlaşılan hayvan kemikleriyle birlikte Orta Paleolitik Çağ'ın geç dönemlerini yansıtan üç adet taş alet ele geçirilmişti. Bu aletlerden bir tanesi iki yüzeyden işlenmiş bir kenar kazıyıcı, diğeri basit bir kenar kazıyıcı, en sonuncusu ise yaprak biçimli bir uçtur (Dinçer 2008). Tüm bu buluntular, mağaranın arka tarafında yer alan bir çukurun içerisinde bulunan dolguların, yasadışı yollarla define arayan kişiler tarafından kazılarak mağaranın içerisine dağıtılması sonucu mağaranın yüzeyinde bulunmuşlardı.

Buluntular arasında arkeolojik açıdan en önemli olanlar defineciler tarafından harmanlanan toprağın üzerine bulduğumuz üç adet taş alettir (Resim 1). Şahinkaya Mağarası'nda bulunan Paleolitik taş aletlerden ikisi yan kazıyıcıdır. Bunlardan bir tanesi 101x54x17 mm boyutlarında, kullanım kenarları iki tarafından düzeltili, doğal kenarlarında düzelti bulunmayan bir yakınsak yan kazıyıcıdır. Bunun iki yüzeyinde de kısmen korteksli alanlar bulunmaktadır. Hammadde olarak plaket şeklinde bugün beyaz patinalı olan bir çakmaktaşıdır.

Yan kazıyıcılardan diğeri 76x41x14 mm ebatlarındadır. Yan kazıyıcı dış yüzeyinde kısmen korteks ve çeşitli yönlerden başka çıkarımlar bulunan bir yongadan yapılmıştır. Yonga yumrusu ve vurma platformu belirgin değildir. Bir kenarı sarptır. Ancak bu kenarda da düzelti bulunur. Diğer kenarda ise düzeltilerle keskin bir kenar oluşturulmuştur. Hammadde olarak beyaz bir tür çakmak taşı kullanılmıştır. Bu taşın türü kısmen kalkerli bir oluşuma da benzemektedir. Hammaddelerin ne olduğu konusunda daha ileride analizlerin yapılması gerekmektedir.

Üçüncü taş alet yaprak biçimli iki yüzeyli bir parçadır (piéce foliacée biface). Bu parçanın uçları sivri değildir ve plano-konveks bir yan kesiti vardır. Boyutları 89x36x13 mm olan

parça, çepeçevre düzeltilidir. Dış yüzeyinde kısmen korteks bulunur. Pembemsi renkte bir tür çakmaktaşından yapılmıştır.

Taş aletlerin üçünde de benzer patinanın bulunması, teknolojiyle birlikte bu taş aletlerin üçünün de aynı döneme ait olduğunu düşündüren bir başka gözlemdir. Taş aletlerin Orta Paleolitik çağ kültürlerine ait olduğu söylenebilir. Bugüne dek, Bursa çevresinde, Paleolitik çağa ait buluntuların hiç bilinmemekte olduğu düşünüldüğünde, Şahinkaya Mağarası'nın Bursa'da bilinen en eski arkeolojik buluntu yeri olduğunu söylemek olasıdır.

2009 yılındaki araştırmamız sırasında Şahinkaya Mağarası'nı ziyaret ettiğimizde, ne yazık ki, mağarada gerçekleştirilen kaçak kazıların artarak devam etmekte olduğunu fark ettik (Resim 2). Defineciler, arka tarafta korunmuş olan dolgulardaki kazılarını iyice derinleştirmişler ve kazdıkları toprağı mağara içerisine gelişigüzel bir şekilde atmayı da sürdürmüşlerdir. Son atılan toprağın üzerinde gerçekleştirilen toplamada, taş alet bulunmamıştır. Ancak, Pleistosen döneminin çevresel koşullarıyla ilgili önemli bilgiler verecek hayvan kemikleri toplanmıştır (Resim 3-4).

Dr. Canan Çakırlar Şahinkaya Mağarası fauna buluntuları ile ilgili olarak bir ön analiz gerçekleştirmiştir. Buna göre, hayvan kemiklerin çoğunluğu tüm ya da tüme yakındır. Fauna buluntularının büyük çoğunluğunu keçiler (Capra) oluşturmaktadır. Aynı zamanda sığır (Bos), geyik (Dama?), tavşan (Lepus) ve türü tam olarak belirlenemeyen bir kuş türüne ait kemikler de mağarada bulunmaktadır. Özellikle keçi ve sığır örneklerinin günümüzden bilinen örneklere göre oldukça iri boyutlu olmaları söz konusudur. Havyan kemikleri üzerinde çiğnenme ya da kesmeye ait izler ilk analizlerin sonucuna göre mevcut değildir.

2007 yılında ilk kez keşfedildiğinde Paleolitik taş aletlerin mağarada bulunmasına rağmen, daha sonradan defineciler tarafından kazılan toprakta bu tür örneklerin bulunmaması mağaranın alt katmanlarında daha çok kurt gibi yırtıcı hayvanların oluşturduğu dolguların olduğunu akla getirmektedir. Fauna buluntularının ilk analiz sonuçları da mağarada bu tür bir faunal birikimin olduğunu akla getirmektedir (M. Stiner ile özel görüşme). Taş aletlerin azlığından ve buna rağmen hepsinin düzeltili aletler olmasından yola çıkarak, mağaradaki arkeolojik dolguların çok fazla yapım artığı gibi ürünler içermemekte olduğunu; buluntuların çoğunluğunun bitmiş aletler olabileceğini bir ön görüş olarak belirtmemiz gerekir.

Şahinkaya Mağarası, Bursa'da insanlara ait Paleolitik taş aletlerle birlikte fauna buluntularının bilindiği şimdilik tek arkeolojik alandır. Keşfedilen diğer Paleolitik Çağ buluntu yerlerinin hiçbirinde taş aletler, Pleistosen arkeolojisi açısından çok önemli olan hayvan kemikleri ile birlikte bulunmamaktadır. Dolayısıyla, hızla tahrip edilmekte olan Şahinkaya Mağarası, kuzeybatı Anadolu'daki en önemli arkeolojik buluntu yerlerinden bir tanesidir. Mağaranın tamamıyla tahrip edilmesine engel olacak tek çözüm ise, mağarada arkeolojik kazıların başlatılması olacaktır.

3.2. Görükle – Deneme Tarlası

Uludağ Üniversitesi Görükle Kampusu'nda 2008 yılının Mart ayında proje ekibi tarafından keşfedilen ve adını, Ziraat Fakültesi'nin deneme amaçlı tarım yaptığı tarlalar oluşundan alan Deneme Tarlası Paleolitik Çağ buluntuları da, genel olarak Orta Paleolitik Çağ'a ve biraz daha öncesine tarihlenirler. Buluntu yeri, 40º 13’ K 28º 51’ D koordinatlarında, deniz seviyesinden yaklaşık 120 m yüksekliktedir. Bir açık hava buluntu yeri olan Deneme Tarlası'nda, Paleolitik Çağ buluntularının hammaddesi olan türde taşlar da bol miktarda bulunur. Bu alandan kemik buluntular ele geçmemiştir.

Deneme Tarlası Paleolitik Çağ buluntuları, Şahinkaya Mağarası'ndakiler kadar az olmamakla birlikte, yine de şu ana kadar tespit edilen taş ürünler sayıca çok fazla değildir (67 adet). Buluntuların büyük çoğunluğunu yongalar oluşturur (57 adet). Yongaların yaklaşık yarısı kortekslidir (29 adet). Kalan yongaların büyük kısmı, üretim aşamalarında artık olarak ortaya çıkan küçük parçalardır (Resim 5). Yongalar içinde bir tane déjèté yan kazıyıcı buradan bulunan tek alettir.

Buradaki üretime genel olarak baktığımızda, yongaların genellikle hazırlanmamış vurma platformlu çekirdeklerden çıkarıldığını söyleyebiliriz. Ele geçen 10 adet çekirdek de bu durumu kanıtlamaktadır. Çekirdeklerin içinde standart bir çekirdek türü öne çıkmamaktadır. Var olan çekirdeklerin içinde, bir adet tercih edilen bir yonganın çıkartılmış olduğu ve olasılıkla üzerinden yeni bir yonga çıkarılamayacak kadar tüketildiği için bırakılmış olan bir Levallois çekirdek önemli buluntulardandır. Çekirdekler içinde, bir tane de çekirdek/kıyıcı satır bulunmaktadır. Geriye kalan çekirdekler içinde, çeşitli yön ve yüzeylerden düzensiz çıkarımların yapılmış olduğu çekirdekler, bir kenarından küçük dilgisel çıkarımların yapılmış olduğu ve olasılıkla Paleolitik Çağ'ın daha geç dönemlerine ait olabilecek bir çekirdek ve

üzerinde gelişmiş bir yonga yumrusu negatifi bulunan, sadece bir çıkarımla denenmiş bir çekirdek, sayabileceğimiz örneklerdendir.

Tarlada bulunan çekirdeklerin ve diğer hammaddelerin durumu, buradaki üretimin genel olarak, küçük boyutlu çakmaktaşı yumrularından yapıldığını ortaya çıkarmaktadır. Yongaların büyük çoğunluğu beş santimetreden daha kısadır. Olasılıkla bu yüzden, çekirdeklerden birkaç yonga çıkarıldıktan sonra bunların bir daha kullanılamayacak hale gelmesinden dolayı atılmış oldukları görülmektedir. Hammadde olarak genellikle içinde siyah ya da daha açık renkli damarlar olan veya damarsız kahve renkli çakmaktaşı kullanılmıştır. Hammadde olarak kuvarsit bir örnekte, kumtaşı iki örnekte görülmektedir.

Deneme Tarlası buluntuları genel olarak, küçük bir işlik yerini andırmaktadır. Yonga ve çekirdeklerde bulunan değişik patinalar buradaki insan etkinliğinin uzunca bir süreye yayılmış olduğunu göstermekle birlikte, genel olarak değişik patinalara sahip buluntular birbirlerinden farklı teknolojik özelliklere sahip değildir. Sadece Levallois çekirdek, diğerlerinden farklı bir teknolojik durum göstermektedir.

3.3. Belen Tepe

Keles'in Kıranışıklar köyünün yaklaşık 1,5 km batısında, bölge haritalarında Belen Tepe olarak adlandırılmış yaklaşık 1050 m rakımlı tepenin üzerinde yer alır. Bu tepenin kuzey kısmı çam ağaçlarıyla kaplıdır. Burada bir çakmaktaşı kaynağı yer almaktadır. Bu çakmaktaşının birincil bir kaynak olduğu, başka bir yerden taşınmamış olduğu, çakmaktaşlarını kaplayan kortekslerden anlaşılmaktadır (Resim 6)). Belen Tepe'de çakmaktaşlarının bulunduğu alan, kırmızı renkli bir toprak yapısına sahiptir. Çakmaktaşları üzerindeki korteksler de bu toprakla aynı renktedir. Araştırma sırasında, açık alanda toplama yapılmış, ağaçlık alana girilememiştir.

Belen Tepe'deki Paleolitik Çağ buluntuları içerisinde en önemlileri, şüphesiz ki, iki yüzeyli aletlerdir. Bunlardan bir tanesi dibi kırık bir ön formdur. Diğeri ise ucu kırık, bir kenarı hiç işlenmeden korteksli olarak bırakılmış bir el baltası parçasıdır. Bunlarla birlikte çakmaktaşından yapılmış bir adet kıyıcı satır da bulunmuştur. Buluntular arasında, özellikle dikkat çeken bir buluntu da, iki yüzeyli olarak işlenmiş bir disktir. Bu tür iki yüzeyli işlenmiş disklerin obsidienden örnekleri Göllüdağ bölgesinden bilinmektedir (Balkan-Atlı et al. 2008).

Ancak bu parçanın obsidien örneklerde şimdilik bilinmeyen bir özelliği, bir tarafında örs olarak kullanıldığına dair izlerin olmasıdır. Yine de bu tür izlerin detaylı analizlerle saptanması gerekmektedir. Bölgeye en yakın örs örnekleri, satır-kıyıcı satır işleyiminin baskın olduğu Tekirdağ'daki Alt Paleolitik Çağ buluntu yerlerinden (Dinçer-Slimak 2007) ve Görükle'deki Orta Paleolitik Çağ'a ait buluntu yerlerinden bilinmektedir. Bu örneklerden ikisi işlenmemiş kuvarsit yumrularından ve bir örnek de, kuvarsit bir satırdandır.

İki yüzeyliler, coğrafi olarak Bursa'nın daha yakın olduğu Kuzeybatı Türkiye ve Balkanlar'daki iki yüzeyli örneklerinden çok, Orta (Slimak-Dinçer 2007) ve Güneydoğu Anadolu (Albrecht-Müller-Beck 1988, Minzoni-Déroche-Sanlaville 1988, Taşkıran 2008) örnekleri ile benzerlik göstermektedirler. Son yıllardaki çalışmalar Anadolu'da Alt Paleolitik Çağ'da iki yüzeyli aletlerin dağılımı ile ilgili olarak, İzmir-Sinop arasındaki bir hattı üzerinde Acheul kültürü ile satır-kıyıcı satır kültürleri arasında bir sınır olacağı hakkında bazı fikirleri doğurmuş olsa da (Runnels 2003), tam bu sınırın üzerinde yer almakta olan Belen Tepe'de ortaya çıkarılan ve tipik olarak nitelendirilebilecek Acheul buluntuları, bu fikirlerin gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

Belen Tepe'de bulunan iki yüzeyli aletlerin Kuzeybatı Anadolu'dan bilinen ve çoğunlukla atipik olarak nitelendirilebilecek iki yüzeyli aletlere (Jelinek 1980, Runnels-Özdoğan 2001, Dinçer 2001, Efe 1991) benzemeyecek kadar tipik olduklarını da özellikle belirtmek gerekir. Kuzeybatı Türkiye'deki kazılmış tek Alt Paleolitik Çağ buluntu yeri olan Yarımburgaz Mağarası'nda Acheul kültürünü ve levallois tekniğini yansıtan bir buluntu topluluğu söz konusu değildir (Arsebük 1998b).

Belen Tepe'de bulunan aletlerin arasında çeşitli boyutlarda kenar kazıyıcılar da mevcuttur. İşleyimde ayrıca çok yüzeyli parçalar ve diskoid çekirdekler de mevcuttur. Yongalar, buluntuların yarısından fazlasını oluşturmaktadır ve bunların büyük çoğunluğu kortekslidir. Yongalar, levallois tekniğinin de dahil olduğu çeşitli tekniklerde üretilmiştir. Yongaları, çekirdeklerle birlikte değerlendirdiğimizde, Belen Tepe'nin taş aletlerin üretildiği bir alan olduğunu söylememiz mümkündür.

Belen Tepe'de bulunan bir başka önemli buluntu türü de, levallois çekirdekleridir. Bu çekirdeklerin tüm çevreleri vurma düzlemi hazırlığı sırasında işlenmiştir ve yanal ve distal hazırlıklar yapıldıktan sonra istenilen yongalar elde edilmiştir. Levallois çekirdeklerinden bir tanesi, geniş açılı topuğa sahip iri bir clacton yongadan yapılmıştır. Clacton yonganın kopuntu

yüzeyinin ve aynı parça levallois çekirdek olarak kullanıldığında gerçekleştirilen çıkarımların aynı patinaya sahip olması söz konusudur. Kaletepe Deresi 3'ün Alt Paleolitik Acheul kültürüne ait VI'Am tabakasında da levallois çekirdekleri bilinmektedir (Slimak et al. 2007).

Elbette, levallois tekniğinin Paleolitik Çağ boyunca en yoğun olarak Orta Paleolitik Çağ'da kullanılmış olduğunu da düşünmek gerekir. Bu durumda, Belen Tepe'nin, hem Alt, hem de Orta Paleolitik Çağ'a ait bir buluntu yeri olduğunu söylememiz mümkündür. Bu levallois çekirdeklerinin Orta Paleolitik Çağ'a ait olmaları durumunda, Bursa'nın kuzeyinden (Şahin et al. 2009), İstanbul çevresinden (Esin 1992, Runnels-Özdoğan 2001) veya Kütahya'dan (Dinçer 2008) şimdilik bilinen levallois çekirdek örneklerinden çok, Orta Anadolu'daki (Balkan-Atlı et al 2009) iri boyutlu ve tüm çevrelerinde vurma platformları açılarak hazırlanan örneklerle benzerlik gösterdiklerini özellikle vurgulamamız gerekir.

3.4. Gâvur Evleri Mevkii

Harmancık ilçesinin kuzeyinde bulunan Çatalsöğüt köyünün Bayramlar Mahallesi'nde yer almaktadır. Buradaki tarlalar içerisinde işlenmiş çakmaktaşları bulunmaktadır. Bunlar içerisinde korteksli yongalar en büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Paleolitik Çağ'a ait olabilecek yongalar olduğu gibi, tarihöncesinin daha geç dönemlerine tarihlenebilecek yongalar da mevcuttur. Buradaki işleyimle ilgili en önemli buluntular, levallois çekirdekleridir. Bu çekirdeklerin çevrelerinin tamamına yakını platform hazırlığı aşamasında çıkarımlarla biçimlendirilmiştir ve bunlardan çekirdeğin son kez kullanıldığı aşamada tek bir istenilen yonga elde edilmiştir. Bunlar, kendilerine coğrafi olarak daha yakın olan (kuşuçumu yaklaşık 15 km) Belen Tepe buluntularından çok, Uludağ'ın kuzeyinde ye alan Görükle'deki (Şahin et al. 2009) (kuşuçumu yaklaşık 60 km) Orta Paleolitik Çağ buluntuları ile benzerlik göstermektedirler.

Görükle'deki işleyimin az sayıda levallois, ve çok sayıda diskoid işleyime ait parçalara sahip olmasından dolayı (Minzoni-Déroche 1987) bunların genel olarak Alt Mousterien kültürüne ait olduklarını düşünmekteyiz. Aynı zamanda burada bulunan bir çakmaktaşı türü, Görükle'de az sayıda da olsa görülmektedir. Bu da, Orta Paleolitik Dönem başlarında insan topluluklarının aynı hammadde kaynaklarını kullandıklarını akla getirmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmaların bölgedeki değişik çakmaktaşı kaynaklarının Paleolitik Çağ'da ne

şekilde kullanıldığıyla ilgili daha fazla bilgi sağlamasını umuyoruz.

3.5. Tarihöncesi Arkeolojisiyle İlgili Diğer Buluntular

Özellikle Keles çevresinde, yaygın olarak çakmaktaşı ile karşılaşılmıştır. Paleolitik Çağ'da insanların taş aletlerini yapmak için kullandıkları bu hammaddenin bol olarak bulunması, bölgenin potansiyelini yansıtmak açısından oldukça önemlidir. Harmancık'a bağlı Çakmak köyü yakınlarında, modern dönemde açılmış ve döğen taşı yapımında kullanılmış, yerel halkın "bora" olarak adlandırdığı yeşil renkli çakmaktaşı madenleri mevcuttur. Bu kaynakların Paleolitik Çağ'da değerlendirilip değerlendirilmediğini aydınlatmak için bölgede daha yoğun araştırmanın yapılması zorunludur. Şimdilik bildiğimiz, bu kaynağa ait olabilecek bir yonganın, bu kaynaktan yaklaşık 60 km uzaklıkta, Görükle'de bulunduğudur.

Keles, Orhaneli ve Harmancık bölgesinde değişik çakmaktaşı kaynakları bulunmaktadır. Bu kaynakların birbirlerinden farklılıklarının bilimsel yöntemlerle belirlenmesi ve Paleolitik Çağ buluntu yerlerindeki dağılımlarının ortaya çıkarılması, hammadde kaynaklarının Paleolitik Çağ boyunca nasıl kullanılmış olduğuyla ilgili önemli bilgiler elde edilmesini sağlayacaktır. Bölgedeki çakmaktaşı kaynaklarının ileride daha iyi araştırılması gerekmektedir.

Araştırma bölgesinde Paleolitik Çağ arkeolojisi açısından büyük öneme sahip olabilecek pek çok mağara bulunmaktadır. Pek çoğu keçi ağılı olarak kullanılmak gibi nedenlerden dolayı modern dolugulara sahip olan bu mağaralarda arkeolojik anlamda önemli olacak dolguların olup olmadığının anlaşılması için bu mağaraların daha ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Bölgedeki mağaralar, Neolitik Çağ ve sonrasında da kullanılmışlardır. Böylelikle, kuzeybatı Türkiye'de Yarımburgaz Mağarası (Özdoğan 1990) haricinde, mağaralarda Neolitik Çağ ile karşılaşılan bir bölge de Uludağ'ın güneyi olmuştur. Bursa ve çevresinde, genellikle Uludağ'ın kuzeyindeki, Yenişehir (Roodenberg et al. 2003), İznik (Roodenberg 1999) ve Ulubat havzalarındaki höyüklerden (Karul 2006) bilinen Neolitik Çağ buluntuları yanında, tamamıyla farklı bir coğrafi bölgede yer alan bu mağaralar, bölgenin tarihöncesi arkeolojisi açısından oldukça önemlidir. Bölgemizde ovalık alanlardan ve sadece höyüklerden tanıdığımız Neolitik Çağ'ın dağlık alanda ve mağaralarda incelenmesi, bölgenin neolitikleşmesini anlamak için bir zorunluluktur.

Araştırma sırasında ziyaret ettiğimiz ve tarihöncesi arkeolojisi açısından öneme sahip olacağını düşündüğümüz mağaralar ve diğer buluntu yerleri aşağıda listelenmektedir:

Güvercin İnleri Mağaraları, Orhaneli ilçesinde, Şahinkaya Mağarasının yakınlarında yer alan üç mağaradan oluşmaktadır. Yakın zamana kadar keçi ağılı olarak kullanıldıkları için, modern dolguların altında ne olduğunu bilememekteyiz. Ancak mağaraların hem konumu, hem de yapıları, tarihöncesi dönemlerde yerleşime uygun gözükmektedir.

Sinekkayası 2 Mağarası, Orhaneli ilçesinin kuzeyinde yer almaktadır. Burası, dar bir girişi olmasına rağmen oldukça geniş bir alana sahip olan bir mağaradır. Mağaranın içerisinde yaklaşık 1.5 metreye ulaşan derinliklerde defineci çukurları bulunmaktadır. Bu çukurların içerisinde bazıları yanık topraktan oluşan tabakaların olduğu dolgular bulunmaktadır. Mağaranın girişinde bulunan bir adet çakmaktaşı yonga, mağaranın olasılıkla Neolitik veya sonrasındaki dönemlerde kullanılmış olduğunu göstermektedir. Mağaranın Paleolitik Çağ ile ilgili olarak özellikle incelenmesi gerekmektedir.

Çaltepesi Mağarası, Orhaneli ilçesinin kuzeyinde yer almaktadır. Küçük boyutlu bu mağaranın içerisinde de defineci çukurları bulunmaktadır. Definecilerin kazmış olduğu toprağın üzerinde çanak çömlek parçaları ve yongalar bulunmuştur. Çok derin bir dolguya sahip görünmese de, tarihöncesi dönem arkeolojisi açısından bu mağaranın da önemli olduğu açıktır. El yapımı çanak çömlek parçaları ve çakmaktaşı yongalar, burada olasılıkla Neolitik/Kalkolitik bir yerleşimin olduğuna işaret etmektedir.

Kusumlar Mağarası, Orhaneli ilçesinin Kusumlar köyünün yakınlarında yer almaktadır. Dar bir koridor şeklinde uzanan mağaranın gün ışığı gören kısımlarında yasadışı kazılarla ortaya çıkmış toprak yığınlarının üzerinde değişik dönemlere ait bol miktarda çanak çömlek parçası bulunmuştur. Bunların arasında tırnak baskılı bir adet impresso bezemeli çanak çömlek parçasının bulunması, bu mağaranın Neolitik Çağ'da da kullanılmış olduğunu kanıtlamaktadır.

Günümüzde piknik alanı olarak kullanılan Sinekkayası Mevkii, Orhaneli'nin kuzeyinde yer alır. Burası doğal bir kayalığın altında yer almaktadır ve defineci kazıları tarafından yoğun olarak tahrip edilmiştir. İlk Tunç Çağı'na ait olan çanak çömlek parçalarının bulunduğu Sinekkayası Mevkii'nde bulunan iki parça çanak çömleğin İznik bölgesinden Karadin ve

Üyücek gibi höyüklerden bildiğimiz İTÇ II-III malzemesiyle (French 1967) bir benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Kaynarca Mevkii, Keles'in Menteşe köyü yakınlarındadır. Burada çoğunluğu el yapımı olan İlk Tunç Çağı çanak çömleğinin olduğu bir yerleşim mevcuttur. Çanak çömlek dışa doğru açılan ağızlı, içeriye doğru eğimli ağızlı fazla derin olmayan çanaklar, omurgalı çömlekler, düz dipli küçük kaplar gibi değişik biçimlerdedir. Kulplar arasında, yine İznik ve Yenişehir bölgesindeki İlk Tunç Çağı yerleşimlerinden (French 1967) bilinen nitelikte burgulu, ortası oyuk ve köşeli kulplar gibi değişik biçimlerde kulplar bulunur. Buluntular arasında çakmaktaşı aletler ve bir adet ufak sayılabilecek boyutlarda sürtmetaş balta da bulunmaktadır.

Orhaneli'nde bulunan Sadağı Kanyonu'ndaki mağaraların bir çoğuna ulaşım oldukça güçtür. İçinde dolgu bulunan mağaralarda çoğunlukla keçi ağılı olarak kullanılmalarından dolayı modern dolgular bulunmaktadır. Bu mağaraların arkeolojik potansiyelinin sınanması gerekmektedir. Aynı şekilde, Keles'te, Gelemiç köyü çevresindeki Kocasu vadisinde de pek çok mağara bulunmaktadır. Ekibimiz, bu mağaralara henüz girememiş olsa da, bu mağaraların konumları tarihöncesine ait buluntu yerleri olmalaına uygun görünmektedir. İlerleyen yıllardaki araştırmaların bu mağaralarla ilgili sorulara cevap verebileceğine inanıyoruz.

4. Tartışma ve Sonuç

Şahinkaya Mağarası'nda bulunan üç taş buluntunun, düzeltili aletler olmaları, bunların Orta Paleolitik Çağ'a tarihlenmesini kolaylaştırmaktadır. Deneme Tarlası'nda bulunan Levallois çekirdek ve yan kazıyıcı da burada Orta Paleolitik Çağ'a ait buluntuların da olduğunu kanıtlamaktadır. Bununla birlikte, yongaların büyük çoğunluğu ve Levallois olmayan diğer çekirdeklerin durumu da, Yarımburgaz kazısından bilinen (Kuhn et al. 1996) düzeltisiz ve Levallois özelliği olmayan yongalarla benzerlik göstermektedir. Bu, Deneme Tarlası'nda, Yarımburgaz'la çağdaş, Alt Paleolitik Çağ'ın geç bir evresinin de bulunabileceğini aklımıza getirmektedir. Yarımburgaz'dan Levallois üretiminin olmadığı (Arsebük 1998b) göz önüne alındığında, Yarımburgaz'dakilere benzer buluntularla birlikte Levallois bir çekirdeğin varlığı, teknolojinin zaman içinde değişimini göstereceği gibi, kuzeybatı Anadolu'da değişik kültürel bölgelere de işaret edebilir.

Şahinkaya Mağarası'nın yasadışı yollarla kazılmış olması, süren tahribattan bu önemli buluntu yerini kurtarabilmek için bir an önce bilimsel bir araştırmanın yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Aksi halde, mağaranın içinde sadece küçük bir alanda korunmuş olabilecek kültür tabakaları da yok edilme riski ile karşı karşıya kalacaktır. Bu nedenle kısa bir zaman içerisinde Şahinkaya Mağarası'nda Bursa Arkeoloji Müzesi ile ortaklaşa kurtarma kazılarına başlanması planlanmıştır. İleride gerçekleştirilecek araştırmalar, bu buluntuların Paleolitik Çağ kültürlerinin anlaşılmasındaki katkılarını arttıracaktır. Taş aletlerle birlikte hayvan kalıntılarının da bulunması, mağaranın Paleolitik Çağ arkeolojisi açısından önemini arttırmaktadır.

Esas olarak Yarımburgaz Mağarası (Arsebük 1998b) ve Kaletepe Deresi 3 (Slimak-Dinçer 2007) gibi, Türkiye'de Paleolitik Çağ ile ilgili detaylı bilgimizin olduğu kazıların yapıldığı yerler, taş aletlerin yapımı için gerekli hammaddelerin bol olarak bulunduğu alanlarda bulunurlar. Deneme Tarlası, ilk gözlemlerin ortaya koyduğu kadarıyla, hammadde kaynaklarının sınırlı miktarda ve boyut olarak da oldukça ufak olduğu bir bölgede, Paleolitik Çağ kültürlerinin teknolojik durumuyla ilgili önemli bilgiler sağlayabilir.

Şahinkaya Mağarası buluntularının içinde korteksli yongalar, çekirdekler ya da üretim artıkları gibi malzemenin şimdilik bulunmayışı, Deneme Tarlası'nda ise daha çok bu türde malzemenin bulunması, Bursa'daki bu iki buluntu yerinin birbirlerinden çok farklı işlevlere sahip olmuş

olduğunu düşündürmektedir. Elbette iki buluntu yeri de henüz detaylı olarak araştırılmamıştır. Ancak ilk buluntuların gösterdiği, bu iki buluntu yerinin birbirleriyle olasılıkla çağdaş, ya da Paleolitik Çağ açısından kısa sayılabilecek zamanlarda değişik işlevlere sahip yerler olduklarıdır. Bu da bu keşiflerin, bölgenin tarihöncesi için değişik işlevlere sahip buluntu yerleriyle ilgili önemli ayrıntıların ortaya çıkarılmasına imkan sağlayacaktır.

Şahinkaya Mağarası ve Deneme Tarlası Paleolitik Çağ buluntu yerleri, bugüne kadar Bursa ve çevresinde Neolitik çağdan daha eskiye ait buluntuların ortaya çıktığı ilk yerlerdir. Böylelikle, bu bölgede, Paleolitik Çağ'a ait kültürel kanıtların, bunlara yönelik araştırmalar gerçekleştirildiği takdirde açığa çıkarılabileceği ortaya konmuştur. Keşfettiğimiz bu iki Paleolitik buluntu yerinin ileride yapılacak yeni araştırmalara temel olabilecek nitelikte, ve kuzeybatı Anadolu'nun ve çevresindeki bölgelerin Paleolitik Çağ kültürlerinin daha iyi anlaşılabilmesine katkıda bulunabilecek önemli bir başlangıç olduğuna inanıyoruz. Taş aletlerin ve Şahinkaya Mağarası'nda bulunan hayvan kemiklerinin analizleri henüz bitmemiştir. Ancak ilk gözlemlerimizin bile bu iki buluntu yerinin önemini ortaya koymakta olduğu açıktır. Bu buluntular, kuzeybatı Anadolu'da çok az bilinen bir dönemle, Alt ve Orta Paleolitik Çağ ile ilgili önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

2009 yılında Bursa ilinde gerçekleştirilen yüzey araştırmasının Paleolitik Çağ ile ilgili sonuçlarının en önemlisi olasılıkla Acheul kültürüne ait tipik iki yüzeylilerin Türkiye'de bilinen en kuzeydoğudaki örneklerinin keşfedilmiş olmasıdır. 2009 yılı araştırmamıza dek, Anadolu'dan batıya doğru giden doğal yolların üzerinde bulunan Bursa ilinde Paleolitik Çağ arkeolojisiyle ilgili hiçbir sistematik araştırma yapılmamıştır. Kuzeybatı Anadolu'nun ve Balkanlar'ın Paleolitik Çağ arkeolojisi açısından anlaşılması için Bursa bölgesi kilit bir role sahiptir. Bugüne dek gerçekleştirilen az sayıdaki çalışmadan elde edilen temel sonuçlar, kuzeybatı Anadolu'daki Alt Paleolitik kültürlerin Anadolu'nun diğer bölgelerinden bilinen kültürlerden oldukça farklı olduğu yönündeydi (Arsebük 1998b, Runnels 2003, Dinçer-Slimak 2007). Yüzey araştırmamız sırasında Belen Tepe'de keşfedilen Acheul buluntularının Trakya ve Balkanlar'dan bilinen Alt Paleolitik kültürlerden çok Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden bilinen Acheul kültürüne ait buluntulara yakın olduğunu düşünmekteyiz. Uzunca bir dönemden beri, Türkiye'deki Paleolitik Çağ araştırmalarının azlığından da kaynaklanan bir şekilde, iki farklı tekno-kültürel bölgeyi temsil ettiği düşünülen (Kansu 1964) el baltaları ile yontuk çakılların baskın olduğu işleyimlerinin tipik örneklerinin birbirine çok

yakın coğrafi alanlarda bulunması ekibimiz için de şaşırtıcı olmuştur. Belen Tepe buluntuları, Anadolu'da Alt Paleolitik Çağ'da iki yüzeyli işleyimlerin dağılımı ile ilgili ilk görüşlerin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Orta Paleolitik Çağ ile ilgili olarak, iki ayrı kültürden söz etmemiz yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi Görükle'den (Şahin et al. 2009) de bilinmekte olan Alt Mousterien kültürünü yansıtan taş alet yapım işlikleridir. Gâvur Evleri Mevkii'nde de, bu kültürü yansıtan Orta Paleolitik Çağ buluntuları ile karşılaşılmıştır. Bu buluntu yerlerinde, bunların işlik yerleri olmasını kanıtlayan nitelikte çekirdekler ve korteksli yongaların olmaları söz konusudur. Şimdilik edindiğimiz ilk görüş, Uludağ'ın kuzeyi ile güneyinde bulunan farklı buluntu yerlerinin genel olarak aynı kültürü yansıtmakta olduklarıdır. Az sayıda da olsa aynı türden hammaddelerin kullanılıyor olması, Uludağ'ın kuzeyinde ve güneyinde yer alan toplulukların aynı çakmaktaşı kaynaklarını ziyaret etmekte olduklarını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, Uludağ'ın en azından Orta Paleolitik Çağ kültürleri için, kültürleri sınırlayan nitelikte bir coğrafi engel olmadığını düşünmemiz gerekir.

Bir başka buluntu yeri türü de, Orta Paleolitik Çağ'ın son evrelerini yansıtan ve şimdilik sadece Şahinkaya Mağarası'ndan bildiğimiz mağara buluntu yerleridir. Burada, aletlerin yapım aşamalarına ait parçalardan çok, düzeltili aletlerin bulunabileceğini, Şahinkaya Mağarası'ndan bildiğimiz taş aletler göstermektedir. Pleistosen arkeolojisi açısından, fauna buluntularının taş aletlerle birlikte ele geçirilebilmesi, kültürlerin anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir. Şahinkaya Mağarası'ndaki buluntuların, mağara bilimsel olarak kazılmadığı için elimizde olmayan, mikro-fauna buluntuları ile değerlendirmek, mağaradaki insan iskânının çevresel koşullarla bağlantılı olarak anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, bilimsel olarak, mağaralardaki buluntu yerleri, sadece taş aletlerin ve/veya bunların yapım aşamalarına ait parçaların bulunabildiği açık hava işlik yerlerinden çok daha büyük öneme sahip olduklarını düşünmekteyiz.

Bursa'da, en eski kanıtları Alt Paleolitik ile başlayan ve Orta Paleolitik Çağ ile devam etmekte olan kültür sıradüzeni, ilk gözlemlerimize göre, tüm Türkiye'de olduğu gibi (Özdoğan 1998, Kuhn 2002, Balkan-Atlı et al. 2008) Üst Paleolitik Çağ'da buluntular açısından bir kesintiye uğramaktadır. Bölgede çok sayıda bulunan mağaralardaki kilitlenmiş dolgularda Üst Paleolitik

kütürleri yansıtan buluntuların mevcut olması bir olasılıktır. Bunu da ancak, ileride gerçekleştirilecek çalışmalar aydınlatacaktır.

Bursa bölgesinde Paleolitik Çağ ile ilgili araştırmalar, Anadolu Paleolitik Çağ kültürlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilmesinin yanında, Anadolu'dan daha farklı olduğu bilinen Balkan Paleolitik Çağ kültürlerinin de Anadolu ile ilişkilerinin anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir.

Bölgede bulunan Kusumlar, Çaltepesi ve Sinekkayası 2 Mağarası gibi mağaralarda karşılaşılan Neolitik/Kalkolitik çağ buluntuları, İçbatı Anadolu bölümünün yüksek kesimlerindeki kültürleri yansıtmaları açısından büyük öneme sahiptirler. Bursa'nın kuzeyindeki ovalarda Neolitik Çağ buluntularının çoğunlukla İç Anadolu kökenli oldukları göz önüne alındığında, Orhaneli ve Keles'teki buluntuların, Bursa'nın şimdilik bilinen en eski Neolitik topluluklarının bulunduğu Yenişehir ovasının iskânıyla ne gibi bir ilgisinin olabileceği ayrıca ileride aydınlatılması gereken bir sorundur.

Kaynarca ve Sinekkayası mevkiilerinde keşfedilen İlk Tunç Çağı buluntuları, bölgede daha önceden sadece Orhaneli yakınlarındaki Arpa Tepe'den (Yalman 2000) bilinmekte olan bu döneme ait izlerin yoğunluğunu göstermeleri bakımından ilginçtir. Bölgede bugüne dek tarihöncesi dönemle ilgili araştırmaların gerçekleştirilmemiş olması yüzünden, İlk Tunç Çağı'na ait buluntuların bilinmemesi, bu bölgede yerleşimin olmadığı şeklinde yorumlanmaktaydı (Efe 2003). 2009 yüzey araştırmasında keşfedilen ve İznik ve Yenişehir grupları ile benzer olduğu anlaşılan çanak çömlek kullanan grupların bölgede bulundukları, bu teorinin de gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

2009 yüzey araştırmasında elde ettiğimiz, bölgenin tarihöncesi arkeolojisiyle ilgili ilk veriler, bölgenin, Anadolu'nun tarihöncesi hakkındaki pek çok fikrin, sınanması için oldukça önemli bir bölge olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, bölgenin böylesine önemli bir arkeolojik potansiyeli olmasına karşın, ekibimizin ziyaret ettiği neredeyse her tarihöncesi dönem buluntu yerinde, yasadışı define kazılarının gerçekleştirilmiş olması söz konusudur. Özellikle tarihöncesi arkeolojisiyle ilgili en önemli verilerin elde edilebileceği mağaralar, en yoğun tahribatın gerçekleştirildiği alanlar olarak öne çıkmaktadırlar. Bunların içinde Şahinkaya Mağarası, 2007 yılında sit alanı ilân edilmesine rağmen tahribatın en yoğun görüldüğü buluntu

yeridir. Bundan dolayı, bölgedeki bu ilk sistematik tarihöncesi dönem araştırmalarının sürdürülmesinin büyük öneme sahip olduğuna inanıyoruz.

Kaynakça

ALBRECHT G., Müller-Beck H., The Paleolithic of Şehremuz Near Samsat on the Euphrates River. Summary of the Excavation Findings and a Morphology of the Handaxes, *Paleoriént* 14/2, 76-86, (1988).

ARSEBÜK G., Yarımburgaz, A Lower Paleolithic Cave Site Near Istanbul, *Between the Rivers and Over The Mountains*, M. Frangipiane, H. Hauptman, M. Liverani, D. Matthiac, M. Mellink (eds.), Gruppo Editoriale Internazionale, Roma, (1993). 23-36.

ARSEBÜK G., A Review of the Current Status of Pleistocene Archaeology in Turkey, *Light on Top of the Black Hill*, G. Arsebük, M. Mellink and W. Schirmer (eds.), Ege Yayınları, İstanbul, (1998a). 71-76.

ARSEBÜK G., Yarımburgaz Mağarası; Pleistosen Arkeolojisi İle İlgili Son Çalışmalara 1997, Gözüyle Özet Bir Bakış, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 1, 9-25, (1998b).

ARSEBÜK G., Özbaşaran M., Pleistocene Archaeology at the Cave of Yarımburgaz in Eastern Thrace/Turkey: Preliminary Results, *The Palaeolithic Archaeology of Greece and Adjacent Areas*, G. N. Bailey, E. Adam, E. Panagopoulou, C. Perlès, K. Zachos (eds.), British School of Archaeology, Athens, (1999). 59-72.

BALKAN-ATLI N., Kuhn S., Austruc L., Çakan G., Dinçer B., Kayacan N., Göllüdağ 2007 Survey, *Anatolia Antiqua* XVI, 293-312, (2008).

BALKAN-ATLI N., Kuhn S., Astruc L., Kayacan N., Dinçer B., Çakan G., Göllü Dağ 2008 Survey, *Anatolia Antiqua* XVII, 301-315, (2009).

BAR-YOSEF O., Belfer-Cohen A., 2001
"From Africa to Eurasia – Early Dispersals", *Quaternatary International* 75, 19-28, (2001).

DİNÇER B., Trakya'da Yeni Bulunan Paleolitik Çağ Buluntu Yeri: Yatak, *Bilim ve Ütopya* 81, 72-77, (2001).

DİNÇER B., Kuzeybatı Türkiye'de Orta Paleolitik Çağ'la İlgili Yeni Keşifler, III. Ulusal Biyolojik Antropoloji Sempozyumu, Ankara (27-29 Ekim 2008), 1.

DİNÇER B., Slimak L., The Paleolithic of Turkish Thrace: Synthesis and Recent Results, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* X, 49-61 (2007).

DİNÇER B., Başlar M., Bursa'nın Tarihöncesi ve BAY Projesi, *PaleoBerkay.cjb.net*, http://paleoberkay.atspace.com/turkce/bursaarkeoloji.html, 15.01.2007 (2007).

EFE T., 1988 Yılında Kütahya, Bilecik, Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, (1990). 405-424.

EFE T., 1989 Yılında Kütahya Bilecik, Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, (1991). 163-177.

EFE T., 1990 Yılında Kütahya Bilecik, Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, (1991). 561-583.

EFE T., Pottery distribution within the Early Bronze Age of Western Anatolia and its implications upon cultural, political (and ethnic?) entities, *Homo amatus: Güven Arsebük İçin Armağan Yazılar*, M. Özbaşaran, O. Tanındı, A. Boratav (ed.), Ege Yayınları, İstanbul, (2003). 87-103.

ESİN U., İstanbul'un En Eski Buluntu Yerleri ve Kültürleri, *S. Eyice Armağanı - İstanbul Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, (1992). 55-71.

FRENCH D. H., Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, The İznik Area, *Anatolian Studies* 17, 49-100, (1967).

HARMANKAYA S., Tanındı O., *TAY-Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri c:1*, Ege Yayınları, İstanbul, (1997).

JELINEK A. J., İstanbul Boğazı'nın Doğu Yakasındaki Vadilerden Paleolitik Buluntular, *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları*, H. Çambel, R. J. Braidwood (Eds.), İÜ Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, (1980). 309-315.

KANSU Ş. A., Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar (1952-1962), *Belleten* 27/108, 657-671 (1964).

KARUL N., Aktopraklık, Batı'nın İlk Köyleri, *Atlas* 154: 120-132, (2006).

KUHN S. L., Paleolithic Archaeology in Turkey, *Evolutionary Anthropology* 11, 198-210 (2002).

KUHN S. L., Flexibility and Variation in the Lower Paleolithic: A View from Yarımburgaz Cave, *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük*, M. Özbaşaran, O. Tanındı, A. Boratav (eds.), Ege Yayınları, İstanbul, (2003). 149-157.

KUHN S. L., Arsebük G., Howell F. C., The Middle Pleistocene Lithic Assemblage from Yarımburgaz Cave, Turkey, *Paléorient* 22/1, 31-49 (1996).

MINZONI-DÉROCHE A., Kocapınar, site Moustérien d'Anatolie, étude de l'industrie, *Bulletin de la Société Préhistorique Français* 84, 272-277, (1987).

MINZONI-DÉROCHE A., Sanlaville P., Le Paléolithique inférieur de la région de Gaziantep, *Paleoriént* 14/2, 87-98, (1988).

ÖZDOĞAN M., 1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları, *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, (1985). 409-420.

ÖZDOĞAN M., 1986 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, (1988). 157-174.

ÖZDOĞAN M., 1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara. (1989). 571-590.

ÖZDOĞAN M., Yarımburgaz Mağarası, *X. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (1990). 373-388.

ÖZDOĞAN M., 1989 Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı c:1*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, (1991). 345-375.

ÖZDOĞAN M., Anatolia from the Last Glacial Maximum to the Holocene Climatic Optimum: Cultural formations and the Impact of the Environmental Setting, *Paléorient* 23/2, 25-38, (1998).

ROODENBERG J. J. (ed.), *The Ilıpınar Excavations I. Five Seasons of Field Work in NW Anatolia, 1987-1991*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul, (1995).

ROODENBERG J. J., Ilıpınar, An Early Farming Village in the İznik Lake Basin, *Neolithic in Turkey*, M. Özdoğan (ed.), Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, (1991). 193-202.

ROODENBERG J. J., As A. van, Jacobs L., Wijnen M.-H., Early Settlement in the Plain of Yenişehir (NW Anatolia). The Basal Occupation Layers of Menteşe, *Anatolica* 29: 17-59, (2003).

RUNNELS C., The Lower Paleolithic of Greece and NW Turkey, *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük*, M. Özbaşaran, O. Tanındı, A. Boratav (Eds.), Ege Yayınları, İstanbul, (2003). 195-202.

RUNNELS C., Özdoğan M., The Palaeolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey, Journal of Field *Archaeology* 28/1-2, 69-92, (2001).

SLIMAK L., Dinçer B., Kaletepe Deresi 3. Orta Anadolu'da Tabakalanma Veren Bir İlk Paleolitik Çağ Yerleşmesi, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* X, 33-47, (2007).

SLIMAK L., Kuhn S. L., Balkan-Atlı N., Binder D., Grenet M., Dinçer B., Kaletepe Deresi 3: de l'Acheulleen au Mousterien en Anatolie centrale, *Anatolia Antiqua* XV, 257-273, (2007).

ŞAHİN M., Dinçer B., Zimmermann T., Neue Fundplätze des älteren Paläolithikums bei Bursa in nordwestanatolien (Türkei); Ein Vorbericht, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 39, 2009/2, 153-162, (2009).

TAŞKIRAN H., Réflexions sur l'Acheuléen d'Anatolie, *L'Anthropologie* 112, 140-152, (2008).

THISSEN L., *Early Village Communnities in Anatolia and the Balkans, 6500-5500 cal BC (Studies in Cronology and Culture Contact)*, Basılmamış doktora tezi, Leiden Üniversitesi, Leiden, (2000).

YALMAN B., Bursa Arkeolojisi, *Bursa'da Yaşam Dergisi* 1, 56-70 (2000).

RESİMLER

Resim 1

Resim 2

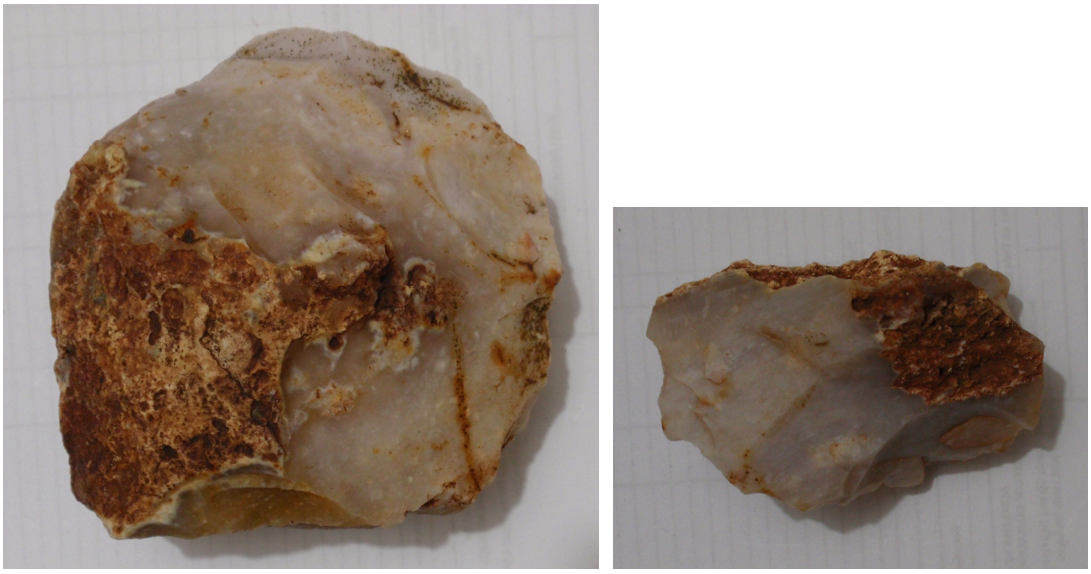
Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

EKLER

PDF-XChange
Click to buy NOW!
www.docu-track.com

Faunal material from Şahinkaya Cave (Bursa, Turkey)

Canan Çakırlar

The faunal material from Şahinkaya was collected during a short visit to the site in 2008. The cave is located on a high cliff and is rather inaccessible. Animal bones were found in collapsed (perhaps recently) deposits, together with a few Mousterian (?) hand axes.

The specimens are strikingly well-preserved. Most of them are complete or near-complete long bones. There are no obvious traces of cut marks on the bones. They don't appear to have been subject to carnivore or other gnawing. Erosion by vegetation activity is also absent.

Taxon	NISP
Bos	4
Capra	36
Dama (?)	2
Lepus	1
Bird	1

Bos

Element	NISP	Portion	Fusion/Tooth wear&eruption	Measurements
1st phalanx		Complete	Proximal fused	GL: 64.2
1st phalanx		Almost complete	Proximal unfused	
Skull with horn core		Frontal fragment with horn core base		
Atlas		Almost complete		

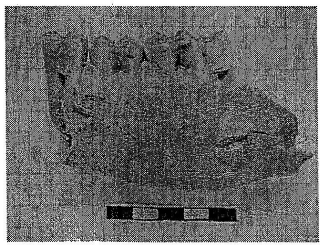
There is nothing to suggest that these elements belong to wild cattle of large size.

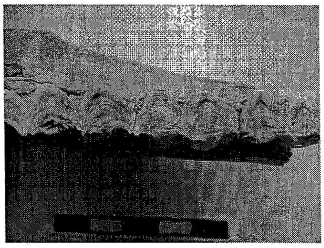
Capra

Element	NISP	Portion		Fusion/Tooth wear&eruption		Measurements	
Skull	1	Parietale					
Mandible with teeth	4	Fragment		1	M3 worn	L of M3: 31.8	
				2	Premolars emerged and slightly worn		
				3	D4 worn, M1 slightly worn		
				4	M2 worn		
Incisor	1	Almost complete					
Upper M1 or M2	2	Almost complete					
Lower M2	1	Almost complete					
Atlas	1						
Ribs	3						
Humerus	2	1	Distal end	1	Distal fused	Db: 49.1 BT: 48.1	
		2	Shaft	2	Not known		
Metacarpus	2	1	Distal end	1	Distal fused	1	Bd: 41.8
		2	Distal	2	Distal	1	Bd: 33.5
Pelvis	1	Almost complete		Fused		LA: 42.5	

Femur	6	1	Proximal end	1	Fused	1	Bp: 64.9
		2	Proximal end	2	Fused	2	Bp: 66.1
		3	Proximal end	3	Fused	3	Bp: 65.4
		4	Proximal end	4	Fusing	4	
		5	Shaft	5	Distal-		
		6	Proximal shaft	6	Proximal unfused		
Astragalus	1	Almost complete				GLl: 46.1	
Metatarsus	2	Almost complete		1	Distal		
				2	Distal		
1st phalanx	5	Almost complete		Proximal fused		1	GL: 45.9
						2	GL: 58.4
						3	GL: 55.8
						4	Bp: 17.8
						5	GL: 51

Capra elements represent exceptionally large specimens.

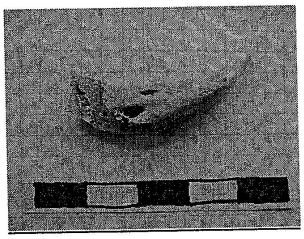

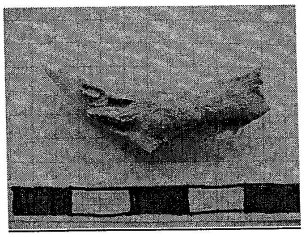
Dama

Element	NISP	Portion	Fusion/Tooth wear&eruption	Measurements
Tibia	1	Shaft		
Tibia	1	Almost complete	Distal fused, proximal not there	Bd: ca. 40.2 (broken)

Lepus

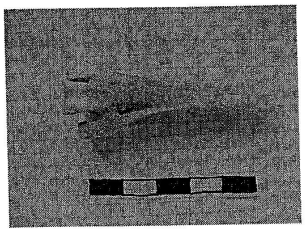
Element	NISP	Portion	Fusion/Tooth	Measurements
Mandible with teeth	1	Fragment		

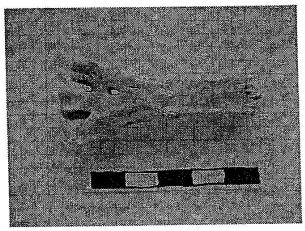

Bird

Element	NISP	Portion	Fusion/Tooth wear&eruption	Measurements
Tarsometatarsus	1	Distal end		

PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje No: 107K559

Proje Başlığı: Bursa İli ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi (Şahinkaya Mağarası ve Çevresi Arkeolojik Araştırma Projesi)

Proje Yürütücüsü ve Araştırmacılar:

Prof. Dr. Mustafa Şahin (Proje Yürütücüsü), Araş. Gör. Serkan Gündüz (Proje Yürütücüsü Yardımcısı), Berkay Dinçer (Bursiyer)

Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi:

Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Görükle 16059 Bursa.

Destekleyen Kuruluş(ların) Adı ve Adresi: TÜBİTAK

Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri: 01.07.2008 – 30.09.2009

Öz (en çok 70 kelime)

Bursa İli ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi, ekibimizce yürütülen yüzey araştırmalarında özellikle Paleolitik Çağ çalışmalarının sürdürülebilmesi için gerçekleştirilmiştir. Paleolitik Çağ açısından yakın zamana kadar bilinmeyen bir bölge olan Bursa'da, proje çerçevesinde pek çok Paleolitik Çağ buluntu yeri ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle, 2007 yılında keşfedilen Şahinkaya Mağarası'ndaki Paleolitik buluntuların tesadüfi olmadığı, bölgenin Paleolitik Çağ açısından zengin buluntulara sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmalar, Paleolitik Çağ'da hammadde kullanımı konusunda yeni sorular ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Paleolitik, taş alet, Pleistosen, fauna, mağara.

Fikri Ürün Bildirim Formu Sunuldu mu? **Evet** ☐ **Gerekli Değil** ☒

Fikri Ürün Bildirim Formu'nun tesliminden sonra 3 ay içerisinde patent başvurusu yapılmalıdır.

Projeden Yapılan Yayınlar:

ŞAHİN M., Dinçer B., Zimmermann T., Neue Fundlätze des Älteren Paläolithikums bei Bursa in Nordwestanatolien (Türkei)", *Archäologisches Korrespondenzblatt* 39, 2009/2: 153-162 (2009).

DİNÇER B., Kuzeybatı Türkiye'de Orta Paleolitik Çağ'la İlgili Yeni Keşifler, *III. Biyolojik Antropoloji Sempozyumu*, Ankara, (2008). 1.